

Śmierć: jak chronić w jej obliczu aktywa firmy?

Choroba, wypadek, inne wydarzenie losowe. Śmierć zwykle przychodzi niespodziewanie. Dlatego warto nad sprawami ostatecznymi zastanowić się, zanim będzie za późno.

Praktyka dowodzi, że przedsiębiorcy nie podejmują tak często, jak powinni, działań mających na celu uchronienie aktywów przed niekontrolowaną sukcesją w razie własnej śmierci. Poniżej przedstawiam sytuacje ilustrujące, jak można zarządzać tą kwestią w przypadku zgonu właściciela jednoosobowej działalności gospodarczej, wspólnika spółki komandytowej, spółki z o.o. i akcjonariusza spółki akcyjnej.

1 JEDNOOSOBOWA DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA

SYTUACJA WYJŚCIOWA

Jan K. od 1998 r. prowadzi „Bujny Ogród Jan K.” i jest wpisany do ewidencji działalności gospodarczej. Przedmiotem jego działalności jest przetwórstwo owoców i warzyw, a gotowe produkty sprzedaje do krajowych i międzynarodowych sieci handlowych sprzedaży detalicznej. Przychody Jana K. w 2012 r. wyniosły 90 mln zł. Jan K. pozostaje w związku małżeńskim w ustawowym ustroju małżeńskiej wspólności majątkowej. Ma niepełnoletnią córkę. W lutym 2013 r. dowiaduje się, że jest nieuleczalnie chory. W związku z powyższym chce uregulować swoje sprawy na wypadek śmierci.

WYZWANIE

Jan K. jako przedsiębiorca jest właścicielem całego majątku przedsiębiorstwa. W wypadku jednoosobowej działalności gospodarczej za wszystkie zobowiązania odpowiada przedsiębiorca.

● GŁÓWNA MYŚL

- Śmierć przedsiębiorcy to wyzwanie o charakterze prawnym. W zależności od statusu prawnego firmy istnieje w takiej sytuacji kilka zagrożeń dotyczących sukcesji aktywów przedsiębiorstwa.

W razie jego śmierci na podstawie wpisu do ewidencji działalności gospodarczej nie następuje kontynuacja tej działalności przez spadkobierców.

Zgodnie z kodeksem cywilnym prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą na jedną lub kilka osób, stosownie do przepisów o spadkobranii. Spadkobiercy mogą złożyć oświadczenie o przyjęciu spadku wprost (tj. wszelkie aktywa i zobowiązania), z dobrodziejstwem inwentarza (tj. z ograniczeniem zobowiązań do wysokości określonego inwentarza czynnego spadku – masy spadkowej) lub odrzucić spadek.

Spadkobierca na mocy jednego zdarzenia, jakim jest otwarcie spadku (śmierć spadkodawcy), wstępuje w ogół praw i obowiązków osoby zmarłej. Ponieważ odpowiedzialność majątkowa osoby prowadzącej działalność gospodarczą nie jest niczym limitowana, również spadkobiercy będą odpowiedzialni całym swoim majątkiem za odziedziczone zobowiązania, jeżeli przyjmą spadek wprost. W tej sytuacji wdowa po Janie K. narazi się na odpowiedzialność za długi spadkowe całym swoim majątkiem bez jakichkolwiek ograniczeń. Może być w tarapatkach finansowych.

1,1 mln

Tyle jest w Polsce przedsiębiorców pracujących jako osoby samozatrudnione, prowadzące jednoosobową działalność gospodarczą. To 65,8 proc. wszystkich przedsiębiorstw w Polsce.

Źródło: „Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce”, PARP, 2011

Do czasu zakończenia postępowania spadkowego wszystkie aktywa i zobowiązania stają się własnością lub zobowiązaniami spadkobierców. Problem mógłby się pojawić, gdyby spadkobierców było wielu i wszyscy rościliby sobie prawa do swojej części masy spadkowej. To, że składniki przedsiębiorstwa potrzebne do prowadzenia działalności są współwłasnością spadkobierców, może rodzić trudności w prowadzeniu spraw przedsiębiorstwa. Rozstrzygnięcie tej kwestii stanie się możliwe dopiero po przeprowadzeniu postępowania spadkowego. Również kwestia czasu trwania postępowania spadkowego i braku możliwości rozporządzenia majątkiem zmarłego przedsiębiorcy w tym czasie do momentu wydania prawomocnego orzeczenia sądu o nabyciu spadku utrudniać będzie bądź wręcz uniemożliwiać kontynuację działalności gospodarczej.

ROZWIĄZANIE

W sytuacji, w jakiej znalazł się Jan K., rekomendowane jest dokonanie przekształcenia działalności gospodarczej osoby fizycznej w spółkę prawa handlowego (np. sp. z o.o.). Alternatywne rozwiązanie może polegać na wniesieniu przedsiębiorstwa do spółki prawa handlowego w formie aportu.

Niezależnie odpowiednie sporządzenie testamentu – tj. wskazanie sposobu i zasad dziedziczenia przedsiębiorstwa – może uchronić majątek spadkobierców od znacznych strat. Dodatkowo przedsiębiorca może dokonać w testamencie zapisu windykacyjnego w postaci udziałów w sp. z o.o. na rzecz konkretnego zapisobiercy (np. na rzecz córki). Jako inne rozwiązanie rozważyć można prowadzenie działalności przynajmniej w formie spółki osobowej zawiązanej między kilkoma współnikami. W takiej sytuacji w razie nagłej śmierci jednego z nich możliwa będzie kontynuacja działalności gospodarczej.

2 SPÓŁKA OSOBOWA

SYTUACJA WYJŚCIOWA

Andrzej A., Krzysztof B., Piotr C. są współnikami spółki zajmującej się usługami doradczymi dla biznesu, działającej pod nazwą „Andrzej A. i wspólnicy. Spółka komandytowa”. Andrzej A. jest komplementariuszem, Krzysztof B. i Piotr C. są komandytariuszami. 1 stycznia 2013 r. w wypadku samochodowym ginie Andrzej A.

WYZWANIE

Spółka komandytowa jest jednym z typów spółek osobowych uregulowanych w kodeksie spółek handlowych (k.s.h.). Charakteryzuje się tym, że co najmniej jeden ze współników, nazywany komplementariuszem, odpowiada za zobowiązania spółki w sposób nieograniczony własnym majątkiem. Spółka musi mieć też dodatkowo co najmniej jednego komandytariusza, którego odpowiedzialność za zobowiązania spółki ogranicza się do wysokości sumy komandytowej wskazanej w umowie spółki. W spółce osobowej, w przeciwieństwie do spółki kapitałowej, nie wyodrębnia się co do zasady organów spółki, dlatego w spółce komandytowej uprawnienia do prowadzenia spraw spółki należą do komplementariusza.

W doktrynie prawa wskazuje się, że współnikowi spółki osobowej przysługuje ogół praw i obowiązków, który zgodnie z art. 10 § 1 k.s.h. może być przeniesiony na inną osobę, o ile stanowi tak umowa spółki. **Jego śmierć zaś – zgodnie z art. 58 pkt 4 k.s.h. – stanowi przyczynę rozwiązania spółki.** Jednakże wola współników może być inna, toteż w umowie spółki mogą zostać przewidziane postanowienia, iż spółka mimo śmierci jednego ze współników będzie trwać nadal między pozostałymi współnikami. **Natomiast szczególne regulacje k.s.h. dotyczące spółki komandytowej przewidują, że śmierć komandytariusza nie stanowi przyczyny rozwiązania spółki.**

W razie śmierci współnika spółki osobowej, w tym także komplementariusza, zastosowanie znajdzie przepis art. 60 k.s.h. Przepis ten dotyczy spółki jawnej, lecz w drodze odesłania należy go stosować odpowiednio także do innych typów spółek osobowych, w tym spółki komandytowej. **Na podstawie art. 60 § 1 k.s.h. prawa zmarłego współnika przysługują wspólnie wszystkim spadkobiercom, jednakże do ich wykonywania spadkobiercy muszą wskazać wspólnego przedstawiciela.**

Przeważająca część doktryny uznaje, że udział w spółce osobowej nabywany jest w drodze dziedziczenia, jednakże pojawiają się głosy, że podstawą nabycia tegoż udziału nie są przepisy prawa

spadkowego (w tym szczególnie przepisy dotyczące odpowiedzialności za długi spadkowe), lecz sam art. 60 k.s.h. (tzw. klauzula umowna następstwa).

Wspólnicy w umowie spółki mogą zastrzec, czy wszyscy ich spadkobiercy mogą wstąpić do spółki, czy też tylko niektórzy, np. wskazani z imienia i nazwiska albo wyłącznie spadkobiercy ustawowi lub z testamentu. Dodatkowo w umowie spółki można wyłączyć określonych spadkobierców od wstąpienia do spółki. Spadkobiercy wspólnika stają się uprawnieni wspólnie do określonego udziału spółkowego i w związku z tym wykonują prawa wspólnie za pośrednictwem wyznaczonego przez siebie przedstawiciela. Zasadnym jest dopuszczenie możliwości wypowiedzenia udziału w spółce przez spadkobierców wspólnika.

W wyniku wypowiedzenia udziału ustawowo wspólność do udziału spadkobierców wygasa i udział ten podlega podziałowi między spadkobierców wspólnika.

ROZWIĄZANIE

Wspólnicy spółki osobowej „Andrzej A. i wspólnicy. Spółka komandytowa” powinni odpowiednio wcześniej uregulować w postanowieniach umowy spółki szczegółowe zasady wstępowania do spółki spadkobierców zmarłego wspólnika.

W przeciwnym razie istnieje ryzyko, że spółka osobowa z powodu śmierci wspólnika ulegnie rozwiązaniu. W interesie wspólników jest dążenie do uregulowania w umowie spółki szczegółowych zasad wstąpienia spadkobierców do spółki. Powyższe zapobiegnie patowi decyzyjnemu w spółce, w razie gdy spadkobiercy nie będą zgodni co do powołania wspólnego przedstawiciela. Należy pamiętać, aby zasady wstąpienia spadkobierców do spółki osobowej, określone w umowie spółki, były spójne z zasadami dziedziczenia wskazanymi przez wspólnika w sporządzonym przez niego testamencie.

3 SPÓŁKA KAPITAŁOWA

SYTUACJA WYJŚCIOWA

Adam K. jest wspólnikiem XYZ sp. z o.o., mającym 50 proc. udziałów w spółce. XYZ sp. z o.o. zajmuje się produkcją sprzętu sportowego do gry w tenisa i squasha. Udziały Adama K. są uprzywilejowane w zakresie dywidendy, a Adamowi K. przysługują osobiste uprawnienia do powołania członka zarządu spółki. Adam K. nagle umiera; pozostawia żonę oraz pełnoletniego syna Jana. Umowa spółki XYZ sp. z o.o. nie zawiera postanowień dotyczących ograniczenia bądź wyłączenia wstąpienia spadkobierców do spółki.

SKUTECZNA ZMIANA WARTY

CZYM JEST WSPÓŁUPRAWNIENIE?

Współuprawnienie z udziałów (akcji) może powstać w wyniku spadkobrania udziałów (akcji) przez kilku spadkobierców, objęcia bądź nabycia udziałów przez małżonków czy też wspólników spółki cywilnej. W przypadku gdy kilka osób jest współuprawnionych z udziałów bądź akcji, ich uprawnienia korporacyjne powinny zostać wykonywane przez wspólnie wyznaczonego przedstawiciela (art. 184 § 1 k.s.h. oraz art. 333 § 2 k.s.h.).

Może nim być jeden ze współuprawnionych, osoba trzecia lub zarządca wyznaczony przez sąd. Przedstawiciel wyznaczony jest przez wszystkich współuprawnionych. Dodatkowo niedopuszczalne jest ustanowienie więcej niż jednego przedstawiciela. W razie braku wskazania przedstawiciela współuprawnieni z udziałów (akcji) ponoszą bardzo surową sankcję, gdyż nie są uprawnieni do wykonywania uprawnień wynikających z relacji ze spółką (np. nie mogą pobierać dywidendy i wykonywać prawa głosu).

Jednocześnie na mocy art. 184 § 1 k.s.h. oraz art. 333 § 2 k.s.h. solidarnie odpowiadają za świadczenia związane ze stosunkiem spółki (np. wniesienie dopłat).

WYZWANIE

Wspólnicy spółki z ograniczoną odpowiedzialnością mogą na mocy postanowień umowy spółki wyłączyć bądź ograniczyć możliwość wstąpienia spadkobierców wspólnika do spółki. W takim wypadku umowa spółki powinna precyzować warunki spłaty spadkobierców wspólnika pod rygorem bezskuteczności ograniczenia bądź wyłączenia wstąpienia spadkobierców. **W razie braku stosownej regulacji w umowie spółki udziały po zmarłym wspólniku podlegają dziedziczeniu na zasadach ogólnych wskazanych w kodeksie cywilnym (w drodze dziedziczenia ustawowego bądź testamentowego).**

35 tys. zł

Tyle wynosi średnie zadłużenie przedsiębiorcy w Polsce. Wykonawca testamentu jest osobą, która w przypadku nagłej śmierci spadkodawcy, jeszcze zanim firmę przejmą sukcesorzy, zajmie się prowadzeniem spraw związanych z działalnością przedsiębiorstwa, również spłacaniem jego długów.

Źródło: Raport windykacja 2009, Grupa Kruk

W razie braku odmiennych postanowień testamentowych udziały odziedziczą małżonka Adama K. i jego syn. Spadkobiercy będą współuprawnieni z udziałów i będą mogli jedynie wspólnie wykonywać prawa z udziałów (o współuprawnieniu – patrz ramka na str. 31).

Z udziałami (akcjami) w spółce kapitałowej związane są określone prawa udziałowe (np. prawo do dywidendy, inne prawa związane z uprzywilejowaniem udziałów bądź akcji). Dziedziczeniu nie będą jednak podlegać uprawnienia osobiste Adama K. Ewentualne zobowiązania wspólników podlegające dziedziczeniu są ograniczone (np. obowiązek wniesienia dopłat do spółki). W związku z powyższym dziedziczeniu podlegać będą przede wszystkim prawa, a nie długi.

W przeciwieństwie do przepisów k.s.h. właściwych dla spółki z ograniczoną odpowiedzialnością przepisy prawne dotyczące spółki akcyjnej nie przewidują możliwości statutowego ograniczenia wstąpienia do spółki akcyjnej spadkobierców akcjonariusza. W doktrynie wskazuje się jednak na możliwość dokonania przez zarząd tzw. automatycznego umorzenia akcji należących do zmarłego akcjonariusza w sytuacji wystąpienia określonego zdarzenia (art. 359 § 5 k.s.h. w przypadku SA, art. 199 § 4 k.s.h. w przypadku sp. z o.o.). Zdarzenie to nie zostało zdefiniowane w przepisach prawnych, toteż akcjonariuszom (wspólnikom) pozostaje zasadniczo swobodne określenie tych przyczyn (takim zdarzeniem może być np. śmierć akcjonariusza).

W powyższej sytuacji stosuje się odpowiednio przepisy o umorzeniu przymusowym, a zarząd jest uprawniony do obniżenia kapitału zakładowego, bez potrzeby zwracania się do walnego zgromadzenia (zgromadzenia wspólników) o podjęcie uchwały w tym zakresie. Zarząd nie jest uprawniony do swobodnego uznania, czy doszło do określonego zdarzenia zezwalającego na „automatyczne umorzenie”, dlatego też wymagane jest dokładne określenie i opisanie tego zdarzenia w statucie (umowie) spółki. W razie wprowadzenia zmiany do statutu spółki polegającej na zezwoleniu na umorzenie akcji po zmarłym akcjonariuszu zmiana ta będzie dotyczyć jedynie nowo wyemitowanych akcji, a nie akcji objętych przed wpisem do KRS.

ROZWIĄZANIE

W przypadku spółki kapitałowej rekomendowane jest wprowadzenie stosownych postanowień umowy spółki bądź statutu spółki przewidujących możliwość ograniczenia bądź wyłączenia wstąpienia spadkobierców do spółki. Dodatkowo każdy ze wspólników (akcjonariuszy) powinien rozważyć możliwość sporządzenia testamentu wskazującego spadkobiercę, który odziedziczy udziały bądź akcje w spółce. W przypadku spółki akcyjnej jako najskuteczniejsze rozwiązanie uznać należy wprowadzenie postanowień statutowych pozwalających na „automatyczne umorzenie” akcji spółki w razie śmierci danego akcjonariusza.

Wskazane powyżej rekomendacje do trzech *case studies* stanowią jedynie ułamek reguły, co do których warto mieć świadomość w procesie sukcesji. Aby przeprowadzić ją jeszcze lepiej, można też skorzystać z pozaustawowych instrumentów, takich jak współpraca z *family office* czy zawarcie dodatkowych umów prawa cywilnego regulujących sytuację prawną aktywów przedsiębiorcy. ●

.....
Robert Niczyporuk: radca prawny, adwokat, partner, specjalista w zakresie restrukturyzacji i transakcji fuzji i przejęć zarówno polskich, jak i zagranicznych podmiotów gospodarczych w kancelarii Domański Zakrzewski Palinka.
e-mail: robert.niczyporuk@dzp.pl

REKOMENDACJE THINKTANK ↑

Jednoosobowa działalność gospodarcza jest najbardziej ryzykowną z punktu widzenia nieprzewidzianych sytuacji formą prowadzenia firmy. Mając na względzie proces sukcesji, warto zastanowić się nad zmianą formy prowadzonego biznesu na spółkę.